

**RUILA MÕISA GIIDITUURI TÄIENDAMINE EESTI RAHVA MUUSEUMI
MATERJALIDEGA**

Uurimistöö

Koostaja: Triinu Talinurm

Juhendaja: Rita Põör

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	3
1. LÜHIÜLEVAADE RUILA MÕISA AJALOOST	4
2. RUILA MÕIS ARHIIVIMATERJALIDE PÕHJAL	5
2.1. Mõisa hooned	5
2.2. Von Bremenite perekond	6
2.3. Ruila mõisa teenijaskond	6
2.4. Ruila mõisas tehtavad tööd ja mõisatöölised	8
3. RUILA MÕISA ESKURSIOON.....	10
KOKKUVÕTE.....	19
KASUTATUD KIRJANDUS	21
LISAD	22
Lisa 1	22
Lisa 2	23
Lisa 3	24
Lisa 4	25

SISSEJUHATUS

Ruila Põhikool mõisakoolina on võimaldanud uurimistöö koostajal olla osaline mõisat tutvustavatel ringkäikudel 2 aasta jooksul. Mõisapäevadel giidina Ruila mõisa tutvustades on ette tulnud küsimusi, millele on aidanud vastuseid leida töötamine Eesti Rahva Muuseumi (edaspidi ERM) arhiivihmaterjalidega.

Käesolevas töös on aluseks võetud kahe ERM-i korrespondendi kirjutatud mäletused Ruila mõisa olustikust aastatel 1905-1917. Kohalike elanike Linda Tensuda ja Jaan Kruus'i mälestused on muuseumis dateeritud: 31. märts 1976. aastast. Muuseumi poolt saadetud 20. sajandi alguskümnendite elu-olu hõlmavad küsimused on olnud aluseks ning suunanud kaastöölisi mitmeid eluvaldkondi mitmekülselt kajastama.

Linda Tensuda oli Ruila mõisa eluga seotud kuni 1917. aastani. Tema suhted muutusid seoses isa tööleasumisega Tallinna Maieri vabrikusse. Peale keskhariduse omandamist läks L. Tensuda Tallinna Opermanni apteeki õpilaseks. Töökohale asunud, tundis ta, et nüüd tuleb iseseisvalt mööda keerukat hariduse redelit edasi minna, mis nõudis juba suuremat vaeva. Ruilast jäid ennekõike lapsepõlvemälestused, mis ongi kajastamist leidnud eesti Rahva Muuseumile tehtud kaastöös. (ERM KV 320: 267)

Teine korrespondent Jaan Kruus on oma üleskirjustustes andnud hea ülevaate Ruila mõisas toimuvast, kohalikust põllumajanduseelust, talude ehitamisest ja kariloomadega seonduvast.

Antud töös on käsitlemist leidnud ennekõike mõisaeluga seonduv, sest eesmärgiks oli mõisatuuri huvitavate faktidega rikastada.

Uurimistöö esimene peatükk annab lühiülevaate Ruila mõisa ajaloost.

Töö teises peatükis on ära toodud refereeringute ning tsitaatidena andmed mõisahoonete, mõisniku perekonna, mõisa teenijaskonna ja mõisas tehtavate tööde kohta.

Kolmanda peatüki moodustab seniajani mõisaekskursioonidel kasutusel olnud andmete ja faktide ning töö käigus saadav arhiivimaterjalidest saadud info kogum, mida saab edaspidi mõisa tutvustamisel kasutada.

Tööle on lisatud mõisahoonete ruumide kaart ning mõisa hoonete skeem.

1. LÜHIÜLEVAADE RUILA MÕISA AJALOOST

Ruila esmamainimine on teada 15.sajandi algusest aastast 1417, mil mõis kuulus Saksa Ordule, kui aeg-ajalt resideerus siin Tallinna linnusekomtuur. Mõis on rajatud muinasaegsesse kultusepaika, millest annab aimu koolimaja külje all paiknev peaaegu maasse vajunud kultusekivi. Keskaegsest ordumõisast annavad tunnistust kindlustatud hoone müürid, mis 1850. a paiku kohaldati jääkeldriks. (Ruila Põhikooli koduleht)

Keskaegne mõisahoonet purustati 16. sajandil Liivi sõja ajal vene vägede poolt. Omaaegsele kindluseelamule viitab tänini säilinud osa keskaegsest hoonest – pooleteise meetri paksune laskeavadega sein, mille varemetest on ümberehituste käigus kohaldatud jääkeldri vahesein.

Liivi sõja ajal 1517. aastal purustati mõis Vene vägede poolt ning see fakt on pärit Rootsi saadiku kirjast kuningale. Pärast sõda läks mõis Rootsi kuninga omandisse. 1624. a kinkis Gustav II Adolf Ruila mõisa Riia bürgermeister von Ulrichile koos aadlitiitliga. Sellest perioodist pärineb mõisa esimene paekivist korrus. Kui Johann von Ulrichi neljas tütar Katharina Friederike abiellus 1807. aastal Magnus Adolph Theodor von Bremeniga, sai ta mõisa kaasavaraks. Seega läks mõis 1815. aastast Bremenite suguvõsa valdusesse ning kuni 1939. aastani kuuluski mõis Bremenitele. (Ruila Põhikooli koduleht)

Praegust mõisahoonet võib lugeda klassitsistlike lisanditega historitsistlikus stiilis ehitiseks. 17. sajandil püstitatud esimene korrus on ehitatud paekivist ja 19. sajandil lisatud teine korrus on puidust. Mõlemal korrusel on säilinud 19. sajandi ahjusid, barokse vormistusega tahveluksi ning laud- ja parkettpõrandaid. Hoones on 11 mõisaaegset ahju, mis on senini töökorras. (Ruila Põhikooli koduleht)

2. RUILA MÕIS ARHIIVIMATERJALIDE PÕHJAL

2.1. Mõisa hooned

Aastatel 1850-1860 toimusid mõisas suured ümberkorraldused. Hakati kasvatama kartulit, millest toodeti piiritust. Ehitati laut (praeguse Ruila talli hoone), ait, tall, kohandati keskaegse hoone varemed jääkeldriks ning härrastemajale ehitati peale teine korrus.

Väga oluliseks sissetulekuallikaks oli piimakari. Piimasaadusi realiseeriti Tallinnas ning kaugemalgi.

Von Bremenid otsisid mõisale uusi arendusvõimalusi. Selleks ehitati 1864. aastal Ruilasse vesiveski. 1907. aastal ehitati veskile maakividest kuivati. Kuid Eesti maareformiga 1920. aastal võõrandati kõik mõisad, seal hulgas ka vesiveski. Veskis oli võimalik jahvatada kruupi, püüli, leiva- ja odrajahu. Vesiveskis elektrit ei toodetud, küll aga veest tuleneva turbiini jõul töötas viljaveski kui ka saeveski. Veskis tegeldi ka puude saagimise ja laudade tootmisega. (Talinurm, 2014)

19. sajandi teisest poolest oli mõisahooned kahekorruselised. Ülemine korrus oli sakste kasutada. Alumisel korrusel elasid ja töötasid majateenindajad ning see oli veel omakorda poolitatud. Lõunapoolses osas, akendega hommikusse, oli uks, kust käis läbi lihtrahvas. Seal oli sakslaste köök, puukuur, koridor veepumbaga ja pereköök. Pereköögist läks uks härra kontoris. Ukse kõrval seinas oli väike luugiga aken, kust mõisahärra oma töörahvast jutule võttis. Palga maksmine ja muu arveldamine käis selle akna kaudu. (ERM KV 320: 219)

Kui tuli Saksamaalt teade, et kõik Saksa riigi alamad peavad Eestist lahkuma, kuulis seda ka Bremenite pere. Nad likvideerisid oma vallasvara, andsid majapidamise koos inventariga üle Saksa Usaldusvalitsusele ja pöördusid Saksamaale tagasi. (ERM KV 320: 382) Bremenid lahkusid Eestist 1939. a. 1940-st aastast läks Ruila mõis kooli kasutusse.

Saksa Usaldusvalitsus müüs maja Kernu vallale koolimajaks. Samuti müüs Saksa Usaldusvalitsus kolm asundustalu maha ja nii oligi sakslaste majapidamine likvideeritud. (ERM KV 320: 383)

2.2. Von Bremenite perekond

Hetkel on elus veel kolm Bremenite hilisemat järeltulijat, kellest üks elab Kanadas, teine Saksamaal ja kolmanda kodu on Šotimaal. Kolmandaga, kelle nimi on Isabelle J. Boyes Korkis, on Ruila koolil ka tugev kontakt.

Mõisaomanik von Bremen oli tolleaegsete olude kohta avara silmaringiga põllumees. Seetõttu oli ka mõisaümbruses palju muutusi toimumas. Toimus mitmesuguseid ümberehitamisi ja ja uuendamisi. (ERM KV 320: 197)

Tütarlapsed said alguses kodukooliõpetajalt hariduse. Hiljem läksid nad kodumajanduse kooli-internaati, mis asus Rakvere lähedal Vitti mõisas. Seal koolitati tulevasi noori mõisaprouasid.

Poegi hariti rohkem. Endisel Ruila mõisnikul oli kolm poega. Esimene oli ülikooliharidusega, lõpetas insenerina ja töötas endises Lutheri vabrikus. Keskmine jäi isale abiks ja sai kodanlikult valitsuselt mõisa jagamisel mõisa südamest asuniku krundi. (ERM KV 320: 265)

2.3. Ruila mõisa teenijaskond

Virtinaks oli Marichen, kes juba lapsepõlvest alates sakslasi teenis. Tema ülesanne oli lüpsiajaks karjalaudas olla, et teenijatele toobiga piima mõõta täpselt igale ühele nii palju, kui kellelgi saada oli.

Armulisel proual oli kaks isiklikku teenijat. Üks oli prl. Burchardi-nimeline intelligentne naine, umbes 30 aastat vana. Ta rääkis hästi saksa keelt ja andis tunnistust hästi kasvatatud inimestest ning kandis auga ja täieõigusega ajaloolist nime. Ta pärines Burchardite perekonnast, kes omasid Rae apteeki Tallinnas aastatel 1583-1911. (ERM KV 320: 211)

Teine oli Elisabeth Friedemann, Tallinna Jaani koguduse köstri õde. Haritud inimene, rääkis vabalt nii vene kui saksa keelt, aga oli eestlane. Ta lõi seltsielus hoogsalt kaasa. Tema kohustuseks oli armulist prouat teenida, oli tema isiklik teenija, proua tujude ja soovide täitja. Mõisasaksu teenivatel inimestel tuli koera alandlikkusega ja orjaliku kannatusega oma teenitud leiba süüa.

Proua oli iseloomult halb inimene. Hommikutöö algas proua garderoobide ülevaatamisega, tuli iga pisiparandus teha: kust oli puudu nõop või midagi vaja ära parandada, jalanõud puhastada,

prouat riietumisel abistada ja ka tema magamistuba korda teha. Päevasteks töödeks oli laste riiete õmblemine ja pesu parandamine ning veel erinevaid töid, mis ette juhtusid. (ERM KV 320: 222)

Pesutüdrukuid oli peamiselt kolm. Nädala alguses pesti pesu, sellele järgnes kuivatamine, rullimine ja triikimine. Üks nendest pesutüdrukutest oskas tärgeldatud pesu triikida. Tema ülesandeks oli veel naispere kleitide, pluuside ja ihupesu triikimine. Triigiti väikse spetsiaalse rauaga, selle tarvis oli tehtud madal raudahi rauast plaadiga, kus peal kuumenes 4-5 pressrauda, mida kasutati triikimiseks. (ERM KV 320: 223)

Pereköögist edasi oli teenijate magamistuba, mis oli poolitatud kardinatega. Kardinate taga magasid kokk, pesutüdrukud, toatüdruk ja köögitüdruk. Teisel pool kardinaid oli väike ahi, raudplaadiga, kus kuumenes triikraud. See ruum oli pesutüdrukute tööruum. Järgmises toas, kus sõid teenijatest „antvärgid,“ elasid kokk, toatüdruk, „kammerfräulein“ (kammerneiu) ja virtin. Seal lauas kostitati ka juhuslikult sissesõitnud mõnda äriliste tehingutega tegelevat härrasmeest. Venelastele viidi toit tuppa, neid sakslased oma lauda ei kutsunud. Järgnev tuba oli poolitatud vaheseinaga ja vaheseinatagune pime ruum oli määratud „kammerfräulein“i“ magamistoaks. Seina peal asus kell, juhuks kui armulisel proual teenijat vaja oli, millega sai teenijat kutsuda. Viimane tuba oli virtina isiklik pesa, kus kardina taga oli tema voodi. Tema toast läks uks sahvritesse ja keldritesse. (ERM KV 320: 219)

Toatüdruku ülesanneteks oli hommikul puhastada ja kraamida söögituba, puhvetiruum ja trepikoda ja sakslastele hommikueineks laud katta. Hommikul tulid sakslased ükshaaval sööma, kuidas kunagi. Toatüdruk pidi igaühte eraldi teenindama - kes sõi putru, kes muna. Kes jõi piima ja kes kohvi. Ta ise pidi alati vormis olema, vormiks oli valge krae ja kätistega kleit. Peas oli valge tanu. Lõunasöögiks pidid kõik ühel kindlal kellaajal kohal olema. Kui kõik korraldused olid täidetud, siis helistas toatüdruk ülakorruselt märguandeks, et on aeg lõunalauda koguneda. Kes jõudis varem, pidi oma tooli taga seisma ja ootama, kuniks kõik kohal on. Pärast lõunasööki koristas toatüdruk laua. Kallimad nõud, nimelt klaas ja lauahõbe, pesti eraldi üleval puhvetiruumis. Portselannõud, taldrikud ja tassid saadeti liftiga alla vaheruumi, kus oli veepump ja lai kivitrepp, mis viis teisele korrusele. Seal oli selleks laud ja kapp, kus nõud pesti ja asetati kappi. Toatüdrukud vahetusid tihti, sest mööda treppi üles-alla käimine väsis ja proua sagedane virisemine tüütas kõik ära. (ERM KV 320: 223)

2.4. Ruila mõisas tehtavad tööd ja mõisatöölised

Lüpsilehmi oli mõisal 30-50. Neid hooldas ja toimetas meeskarjane. Tema abiliseks oli naistöötaja, kes loomade asemeid tasandas ja põhku alla pani, lehma kammis ning lüpsis, piimanõusid pesi ja muid ettetulevaid töid tegi. Ta hoolitses ka vasikate eest. Lüpsjateks olid kaks abilist, kes olid mõisateenindajate naised. Nemad olid rahapalgalisel. Mõisateenijad said mõisast piima palgaarvele, suvel 3 toopi päevas, talvel 2 toopi. (ERM KV 320: 198)

Suvel karjatati lehma põldudel. Karjaseks oli vana mees, suveks võeti talle ka üks noorukist abiline. Vahel oli selleks poiss, vahel ka tüdruk. Kogu suve töö eest saadi palgaks 25 rubla. Tööpäevad algasid hommikul kella viiest ja kestsid päikeseloojanguni. (ERM KV 320: 199)

Kevadisteks põhitöödeks olid põldude ettevalmistamine külviks, seemendamine ja kartulipanek. Kartulipanek toimus käsitsi. (ERM KV 320: 200)

Suviti peamiselt rohiti kartulipõlde. Niideti heinamaid, kuivatati ja siis koristati. Lagedamaid heinamaid niideti masinaga. Peale heinategu algas viljakoristamine. Rukis lõigati masinaga. Masin jättis viljavihud ridamisi enda järele maha. Tuli kiirelt vihud kinni siduda ja masinale järgi jõuda, et sellele ette ei jääks, kui masin teise ringiga tagasi tuleb. (ERM KV 320: 201)

Sügisel toimus kartulivõtt. Käsitsi oleks see töö liiga palju aega nõudnud, seega tulid appi naised, lapsed ja muhulased. Kartulid säilitati põllul suurtes kuhjades, kuhi kuhja kõrval, kaetud õlgede ja kerge mullaga, külmade tulekuks kaeti paksema mullaga. Peale kartulivõttu järgnes viljapeks. Alustati rukisega, selleks tööks oli terve mõisa tööpere kohal. (ERM KV 320: 202)

Talviti peamiselt muretseti metsatöö, vagude ja vooride eest. Ruila mõisale kuuluv suurem metsaala oli Suurenõmme metskond, kus kasvas enamjaolt kuusk. Metsatöö hooajaks oli kavandatud november kuni märts. (ERM KV 320: 203)

19. sajandi teisel poolel tekkisid mõisamaa servadele väikesed kohad. Maad oli neil vähe, see ei andnud eriti sissetulekut. Mõisnik otsustas, endale sobivate tingimustega, et tasutakse renti tööpäevadega. See tegi neist olukorra-sunnil tööorjad, kellele ei olnud tarvis palka maksta. (ERM KV 320: 205)

Mõis kasutas päevatöölisi, aga need olid mõisatöölise perekonnaliikmed, lapsed ja naised. Harva tuli mõni üksik kuskilt lähedalt külast või mõisa ligidalt oma kodust. Heina ja kartuli koristamiseks kasutati muhulasi. Valitseja sõitis Muhusse ja kauples sealt 15-20 Muhu naist,

kes olid rahapalgalised. Vastu sõideti neile jaama kahe suure vankriga, vankri ees oli 2 hobust. „Meie, lapsed olime jälle platsis, külalisi vastu võtmas.“ Muhulastel oli kasutada korter, mille nurgas oli põhuhunnik. Toiduained said nad mõisast, söögi pidid nad ise endile tegema. Muhulased olid lastearmastajad. Vabadel päevadel jagasid nad kuivatatud kala, mis oli rannarahva eelistatuim toit. Istuti ka ümber laua ning heegeldati, tikiti ja kooti. Nad rääkisid ka palju muinasjutte vetejumalatest ja näkineidudest. (ERM KV 320: 206)

„Endistel aegadel ei olnud saada kivisütt, selle aset täitis puusüsi. Et mõisamajanduses sepatöödel tarvitati suuremas ulatuses sütt, siis valmistati seda kohapeal vanade tavade kohaselt miilisöepõletamisega.“ (ERM KV 320: 207).

Kutasari kohused endises Ruila mõisas polnud kerged. Mõisas kasvatati noori hobuseid, keda välja õpetada on küllaltki vaearikas, mis nõudis oskust ja osavust ning mõjuvõimsat kätt. „Kutsar oli harjunud juba nende iseloomudega, ta võis kohe liigitada, kes kõlbas tõlla, kes vankri ette rakendamiseks. Üksikutest vormiti ratsusid.“ Sõiduhobuseid oli tallis 7-8, sälud ja varsad peale selle. Sälgusi oli umbes 5-6, kes elasid suvel lahtiselt koplis, mis asus mõisast umbes 3-4 versta kaugusel. Verst on võrdne 500 süllaga ehk 1 066,781 meetriga. (T. Talinurm täpsustus) Suvel kandis kutsar sinist kuube hõbenööpidega, peakatteks Napoleoni-taoline ettepoole nurgaga müts. Punast laiade varrukatega ja laia valge randiga särki kandis kutsar iga päev (ERM KV 320: 211).

„Viinatööstust kui majanduslikku kasulikku tuluaallikat on kasutatud Eestis juba 18.saj alates. Viinaajamisest sai mõisnik kahekordse kasumi. Esiteks tooreviina eest maksis riik talle küllaldase tasu, aga viinaajamise jääkprodukti praagaga nuumatud härgade eest sai mõisnik mitmekordselt rikkalikumat tulu.“ Praak oli piirituse valmistamisel meski jääk, mis kujutab endast väliselt pruuni püdelat, natukese alkoholi lõhnaga segu. Piirituse valmistamisel kasutati kartuleid ja teravilju. Kui oma toorainest ei jätkunud, siis võeti lisaks veel ka maisi, mida veeti voor voori järel Keila jaama kaudu kaugemale. Kust need täpselt telliti ja kes need saatis, pole teada, võib-olla toimus see tehing mõne kaubakontori vahetaltusel. (ERM KV 320: 214)

Põllutööliste asula oli mõisast umbes ühe versta kaugusel, üle lageda põllu liivasel maastikul, kus kasvasid kadakapõõsad, kanarbik ja siin-seal ka üksikud männijändrikud. Maju oli seal umbes seitse-kaheksa. Kõik olid iidaegsed pugerikud, ühe toa ja väikse kööbiga, mida nimetati kööktoaks. (ERM KV 320: 215)

3. RUILA MÕISA EKSKURSION

Ruila esmamainimine on teada aastast 1417, mil mõis kuulus Saksa Ordule ning siin resideerus Tallinna linnusekomtuur. Mõis on rajatud muinasaegsesse kultusepaika, millest annab aimu ka koolimaja külje all paiknev peaaegu maasse vajunud kultusekivi.

Keskaegsest ordumõisast annavad tunnistust kindlustatud hoone müürid, mis 1850. a paiku kohaldati jääkeldriks. (Ruila Põhikool koduleht)

Liivi sõja ajal 1517. aastal purustati mõis Vene vägede poolt ning see fakt on pärit Rootsi saadiku kirjast kuningale. Keskaegne mõisahoonet purustati 16. sajandil Liivi sõja ajal vene vägede poolt. Omaaegsele kindluselamule viitab tänini säilinud osa keskaegsest hoonest – pooleteise meetri paksune laskeavadega sein, mille varemetest on ümberehituste käigus kohaldatud jääkeldri vahesein. Pärast sõda läks mõis Rootsi kuninga omandisse.

1624. a kinkis Gustav II Adolf Ruila mõisa Riia bürgermeister von Ulrichile koos aadlitiitliga. Sellest perioodist pärineb mõisa esimene paekivist korrus.

Kui Johann von Ulrichi neljas tütar Katharina Friederike abiellus 1807. aastal Magnus Adolph Theodor von Bremeniga, sai ta mõisa kaasavaraks. Seega läks mõis 1815. aastast Bremenite suguvõsa valdusesse ning kuni 1939. aastani kuuluski mõis Bremenitele.

Umbes aastast 1807 olid mõisa elanikud von Bremenid. Nende kuuest lapsest neli surid ühe nädala vältel ära difteeriasse. Vanemate jaoks oli see liiga suur löök ning nad kolisid Lõuna-Prantsusmaale ega tulnudki sealt tagasi. Küll aga maeti nad Saksamaale Heidelbergi. Kaks järgi jäänut, Margaret ja Ulrich anti Padise härraste von Rammide hoolde. Ruila mõisa ajutine peremees oli von Mohrenscheld. See on üks põhjustest, miks mõisa kohta on vähe dokumente ja teisigi kirjalikke materjale, sest tolleaegne peremees võttis mõisast, mis võtta andis.

Aastatel 1850-1860 toimusid mõisas suured ümberkorraldused. Hakati kasvatama kartulit, millest toodeti piiritust. Ehitati laut (praeguse Ruila talli hoone), ait, tall, keskaegse hoone varemed kohaldati jääkeldriks ning härrastemajale ehitati peale teine korrus.

20. saj. alguspoolelt pärit Ruila mõisa hoonete üldplaanilt on näha, et mõisakompleksis oli kahekorruseline härrastemaja, sõiduhobuste tall, erinevad aidad, mitmeosaline laut,

põllutööliste hooned, tõlla kuur, viinavabrik, viina- ja kartulikelder, tapamaja, veski, möldri eluhoone ja teravilja töötlemiseks vajalikud hooned. (ERM 1823:33-36)

Mõisa taga asub Vasalemma jõgi, mis oli kunagi praegusest rohkem üles paisutatud.

Väga oluliseks sissetulekuallikaks oli piimakari. Tolleaegne mõisnik kasvas hea piimaanniga friisi tõugu lehma. Piimasaadusi realiseeriti Tallinnas ning kaugemalgi.

Hetkel on elus veel kolm Bremenite hilisemat järeltulijat, kellest üks elab Kanadas, teine Saksamaal ja kolmanda kodu on Šotimaal. Kolmandaga, kelle nimi on Isabelle J. Boyes Korkis, on Ruila koolil ka kestev kirjavahetus. Informatsiooni 20. sajandi elu kohta mõisas on oma kirja des kirjeldanud mõisaperekonna liikmed. (ERM 1823:33-36)

Mõisaomanik von Bremen oli tolelaegsete olude kohta avara silmaringiga põllumees. Seetõttu oli ka mõisaümbruses palju muutusi toimumas. Toimus mitmesuguseid ümberehitamisi ja uuendamisi. (ERM KV 320: 197)

Mõisahooned olid alates 1860.-1880. aastate ümberehitustöödest alates kahekorruselised. Ülemine korrus oli sakste kasutada. Alumisel korrusel elasid ja töötasid majateenindajad ning see oli veel omakorda poolitatud.

Lõunapoolses osas, akendega hommikusse, oli uks, kust käis läbi lihtrahvas. Seal olid sakslaste köök, puukuur, koridor veepumbaga ja pereköök. Pereköögist läks uks härra kontorisse. Ukse kõrval seinas oli väike luugiga aken, kust mõisahärra oma töörahvast jutule võttis. Palga maksmine ja muu arveldamine käis selle akna kaudu. (ERM KV 320: 219).

Ruum nr 7 (Lisa 2) – Siin asub tegeliku mõisa peaukse asukoht, mis avanes mõisa tagapoolele. Trepp oli toona ja on ka praegu peatrepp.

Ruum nr 6 (Lisa 2) – 1. korrusel oli poegade tuba ja arvutiklassis oli vanemate tuba, kus asub ka keerdtrepp, mis oli kõige tõenäolisemalt teenijatele mõeldud ja viis lastetuppa. Ruumi tagaosas asub ka kinnimüüritud uks, mis viis toona mõisahärra tööruumi.

Virtinaks oli Marichen, kes juba lapsepõlvest alates sakslasi teenis. Tema ülesanne oli lüpsiajaks karjalaudas olla, et teenijatele toobiga piima mõõta täpselt igale ühele nii palju, kui saada oli.

Armulisel proual oli kaks isiklikku teenijat. Üks oli prl. Burchardi nimeline intelligentne naine, umbes 30 aastat vana. Ta rääkis hästi saksa keelt ja andis tunnistust hästi kasvatatud inimesest. (ERM KV 320: 221)

Teine oli Elisabeth Friedemann, Tallinna Jaani koguduse köstri õde. Haritud inimene, rääkis vabalt nii vene kui saksa keelt, aga oli eestlane. Ta lõi seltsielus hoogsalt kaasa.

Tema kohustuseks oli armulist prouat teenida, oli tema isiklik teenija, proua tujude ja soovide täitja. Möisasaksu teenivatel inimestel tuli koera alandlikkusega ja orjaliku kannatusega oma teenitud leiba süüa.

Proua oli iseloomult halb inimene. Hommikutöö algas proua garderoobide ülevaatamisega, tuli iga pisiparandus teha: kust oli puudu nõõp või midagi vaja ära parandada, jalanõud puhastada, prouat riietumisel abistada ja ka tema magamistuba korda teha. Päevasteks töödeks oli laste riiete õmblemine ja pesu parandamine ning veel erinevaid töid, mis ette juhtusid. (ERM KV 320: 222)

Ruumid nr 11 ja 10 (Lisa 2) – Siin oli teenijate korrus, kus teenijad tegid erinevaid töid. Seal asus leivaahi ja puidutööpingid. Aknalauad on originaalse puiduga.

Ruum nr 13 (Lisa 2) – Teenijate korruse kõige kaugemas nurgas, kõigist eemal asus ka sibi isiklik ruum.

Pesutüdrukuid oli peamiselt kolm. Nädala alguses pesti pesu, sellele järgnes kuivatamine, rullimine ja triikimine. Üks nendest pesutüdrukutest oskas tärgeldatud pesu triikida. Tema ülesandeks oli veel naispere kleitide, pluuside ja ihupesu triikimine.

Triigiti väikse spetsiaalse rauaga, selle tarvis oli tehtud madal raudahi rauast plaadiga, kus peal kuumenes 4-5 pressrauda, mida kasutati triikimiseks. (ERM KV 320: 223)

Pereköögist edasi oli teenijate magamistuba, mis oli poolitatud kardinatega. Kardinate taga magasid kokk, pesutüdrukud, toatüdruk ja köögitüdruk. Teisel pool kardinaid oli väike ahi, raudplaadiga, kus kuumenes triikraud. See ruum oli pesutüdrukute tööruum.

Järgmises toas, kus sõid teenijatest „antvärgid,” olid kokk, toatüdruk, „kammerfräulein” ja virtin. Seal lauas kostitati ka juhuslikult sissesõitnud mõnda äriliste tehingutega tegelevat härrasmeest. Venelastele viidi toit tuppa, neid sakslased oma lauda ei kutsunud.

Järgmine tuba oli poolitatud vaheseinaga ja vaheseinatagune pime tuba oli määratud „kammerfräulein’i” magamistoaks. Seal oli seinapeal kell, juhuks kui armulisel proual teenijat vaja oli.

Järgmine, viimane tuba oli virtina isiklik pesa, kus kardina taga oli tema voodi. Tema toast läks uks sahvritesse ja keldritesse. (ERM KV 320: 219)

Ruumide 1,2,3 ja 8 vahekäik (Lisa 2) – Siit läksid ka salakäigud maja alt. Kuhu need viisid või pikad need olid, pole meile teada sel põhjusel, et käigud olid 20. saj alguse remonditööde aegu sedavõrd halvas seisus, et need tuli täis toppida. Poleks seda tehtud, võinuks mõis sisse kukkuda.

Trepist paremale minnes jäid köök, samuti kaevu ja sauna asukoht.

Ruum nr 3 (Lisa 2) – Siin oli ka laste õpituba. Peretütred jäid mõisa koduõppele, poisid aga läksid linna õppima.

Ruum nr 4 (Lisa 2) – Ruumi tagaosas oli ka väike aken või luuk, kust pereisa oma kabinetist sai jälgida, mis lastetoas toimub. Kabineti parempoolsest seinast avanes uks vanemate magamistuppa.

Õpetajad ööbisid kohapeal.

Tütarlapsed jäid kodukooliõpetaja haridusega. Nad suunati kodumajanduse kool-internaati, mis asus Rakvere lähedal Vitti mõisas. Seal koolitati tulevasi noori mõisaprouasid (ERM KV 320: 265).

Tavaks oli igal kevadel sooritada Toomkoolis eksamid. Vene ajal palgati venelasest õpetaja.

Poegi hariti rohkem. Endisel Ruila mõisnikul oli kolm poega. Esimene oli ülikooli haridusega, lõpetas insenerina ja töötas endises Lutheri vabrikus. Keskmine jäi isale abiks ja sai kodanlikult valitsuselt mõisa jagamisel mõisa südamest asuniku krundi (ERM KV 320: 265).

Ruum nr 9 (Lisa 2) – Mõisniku kabineti ees oli pesuruum. Põrand on originaalne.

Toatüdrukute ülesanneteks oli hommikul puhastada ja kraamida söögituba, puhvetiruum ja trepikoda ja sakslastele hommikueineks laud katta. Hommikul tulid sakslased ükshaaval sööma, kuidas kunagi. Toatüdruk pidi igaühte eraldi teenindama - kes sõi putru, kes muna. Kes jõi piima ja kes kohvi. Ta ise pidi alati vormis olema, vormiks oli valge krae ja kätistega kleit. Peas oli valge tanu.

Lõunasöögiks pidid kõik ühel kindlal kellaajal kohal olema. Kui kõik korraldused olid täidetud, siis helistas toatüdruk ülakorruselt märguandeks, et on aeg lõunalauda koguneda. Kes jõudis varem, pidi oma tooli taga seisma ja ootama, kuniks kõik kohal on.

Pärast lõunasööki koristas toatüdruk laua. Kallimad nõud, nimelt klaas ja lauahõbe, pesti eraldi üleval puhvetiruumis. Portselannõud, taldrikud ja tassid saadeti liftiga alla vaheruumi, kus oli veepump ja lai kivitrepp, mis viis teisele korrusele. Seal oli selleks laud ja kapp, kus nõud pesti ja asetati kappi.

Toatüdrukud vahetusid tihti, sest mööda treppi üles-alla käimine väsis ning proua sagedane virisemine tüütas kõik ära. (ERM KV 320: 223)

Mõisaajal olid mitmed 2. korruse ruumid välja üüritud vaesematele sugulastele. Praeguseks on mõned vaheseinad kaotatud ning ruumidesse sissepääsud muudetud.

Ruum nr 37 (Lisa 3) – 2. korruse juurdeehitatud ruumides elasid pärast II maailmasõda kooliteenistujad.

Väiksemalt rõdult toodi varem mööda kaldteed puid tuppa. Mõisahoones olevad ahjud on renoveeritud. 19. saj lõpukümnendest pärit ahjud on suuremalt osalt originaalsed ja kui neid lähedalt vaadata on näha, et peaaegu igal ühel neist on erineva kujuga vasknaelad. Osad on ruudukujulised, kuid on ka ümaraid ja rombikujulisi.

Ruila algkool asus Ruila küla teises servas Muusika küla ligidal. Kõige lähem talu oli Viita. Kui kool sai mõisa härrastemaja koolimajaks, siis asusid vanasse koolimajja elama valla vanemad inimesed, kes vajasisid ülalpidamiseks Kernu valla abi. Sellest ajast kandis vana koolimaja „Vanade kodu” nime. (ERM KV 268: 384)

Mõisaajal hoiti selles praeguses kooli muuseumiruumis nõusid ning see ruum oli mitmeks jaotatud.

Praegusest muuseumiruumist läks üks külaliste tuppa.. On ka arvamus, et siin olev ahi ei võinud kunagi isegi siin olla, vaid see võis hoopis esimesel korrusel olla. Kus täpselt, pole teada.

2. korruse läänepoolses ruumis oli lastetuba. Ruumi nurgast suundus keerdtrepp 1. korrusel asuvasse vanemate tuppa. Praegu on see kinni kaetud.

Ruum nr 53 (Lisa 3) – Siin oli suurem söögisaal, mida eeldatavasti kasutati siis, kui sööjaid oli rohkem. Suuremat saali kasutati tähtsamate perekondlike sündmuste puhul. Suurest saalist avaneb väljapääs rõdule, kust avaneb kena vaade jõe.

Mõisa lähedal all orus asus jõgi, mida nimetati Ruila jõeks, kuid kaardil oli selle nimi Vasalemma jõgi. Kunagi oli üks külarätsep poisikesepõlves jõest mööda läinud ja otsustas sealt vähki püüda. Püksid jättis ta kaldale ja läks ise jõkke. Juhuslikult juhtus mõisahärja sealt mööda kõndima ja ta võttis püksid ära. Öelnud, et too poiss saab need mõisast kätte. Poisike läkski mõisa pükstele järele, kuid enne kätte saamist sai ta vitsa. Mõisahärja hoiatanud teda, et edaspidi enam ei tohi vähki püüdma minna ja selle asemel, et jõge vaadata, peab ta mööda kõndides pea ära pöörama. (ERM KV 268: 382)

Ruum nr 51 (Lisa 3) – Suure saali kõrval asus meeste suitsutuba, kus pidude ajal mehed suitsetamas käisid. Ahju juures on ka näha vana mõisaaegset tapeeti.

Ruum nr 50 (Lisa 3) –Mõisa ajal üüriti nurgapealset 2. korruse ruumi välja, sest see oli päikesepoolne ning hinnatud ruum. On teada, et aastaid elas siin keegi rikas vanaproua.

Kahe ruumi vahelises käigus asus mõisa seif. Kaht läänepoolset tuba sai kasutada ainult suvel, sest kahe ruumi peale oli ainult üks ahi, mis raskendas kütmist. Õhutamist raskendas asjaolu, et aknad avanesid mõisa lautade poole.

Lüpsilehmi oli mõisal 30-50. Neid hooldas ja toimetas meeskarjane. Tema abiliseks oli naistöötaja, kes loomade asemeid tasandas ja põhku alla pani, lehma kammis ning lüpsis, piimanõusid pesi ja muid ettetulevaid töid tegi. Ta hoolitses ka vasikate eest.

Lüpsjateks olid kaks abilist, kes olid mõisateenindajate naised. Nemad olid rahapalgalised. Mõisateenijad said mõisast piima palgaarvele, suvel 3 toopi päevas, talvel 2 toopi. (ERM KV 320: 198)

Suvel karjatati lehma põldudel. Karjaseks oli vana mees, suveks võeti talle ka üks noorukist abiline. Vahel oli selleks poiss, vahel ka tüdruk. Suve pealt saadi palgaks 25 rubla. Tööpäevad algasid hommikul kella viiest ja kestsid päikeseloojanguni. (ERM KV 320: 199)

Kevadisteks põhitöödeks olid põldude ettevalmistamine külviks, seemendamine ja kartulipanek. Kartulipanek toimus käsitsi (ERM KV 320: 200).

Suviti rohiti peamiselt kartulipõlde, niideti heinamaid, kuivatati hein ning koristati. Lagedamaid heinamaid niideti masinaga.

Peale heinategu algas viljakoristamine. Rukis lõigati masinaga. Masin jättis viljavihud ridamisi enda järele maha. Tuli kiirelt vihud kinni siduda ja masinale järgi jõuda, et sellele ette ei jääks, kui masin teise ringiga tagasi tuleb (ERM KV 320: 201).

Sügisel toimus kartulivõtt. Käsitsi oleks see töö liiga palju aega nõudnud, seega tulid appi naised, lapsed ja muhulased. Kartulid säilitati põllul suurtes kuhjades, kuhi kuhja kõrval, kaetud õlgede ja kerge mullaga, külmade tulekuks kaetud paksema mullaga.

Peale kartulivõttu järgnes viljapeks. Alustati rukisega, selleks tööks oli terve mõisa tööpere kohal. (ERM KV 320: 202)

Talviti peamiselt muretseti metsatöö, vagude ja vooride eest. Ruila mõisale kuuluv suurem metsaala oli Suurenõmme metskond, kus kasvas enamjaolt kuusk. Metsatöö hooajaks oli kavandatud november kuni märts (ERM KV 320: 203).

19. sajandi teisel poolel tekkisid mõisamaa servadele väikesed kohad. Maad oli neil vähe; see ei andnud eriti sissetulekut. Mõisnik otsustas, endale sobivate tingimustega, et tasutakse renti tööpäevadega. See tegi neist olukorra sunnil tööorjad, kellele ei olnud tarvis palka maksta. (ERM KV 320: 205)

Mõis kasutas päevatöölisi, aga need olid mõisatööliste perekonnaliikmed, lapsed ja naised. Harva tuli mõni üksik kuskilt lähedalt külast või mõisa ligidalt oma kodust.

Heina ja kartuli koristamiseks kasutati muhulasi. Valitseja sõitis Muhusse ja kauples sealt 15-20 Muhu naist, kes olid rahapalgalised. Vastu sõideti neile jaama kahe suure vankriga, vankri ees oli 2 hobust. „Meie, lapsed olime jälle platsis, külalisi vastu võtmas.”

Muhulastel oli kasutada korter, mille nurgas oli põhuhunnik. Toiduained said nad mõisast, söögi pidid nad ise endile tegema.

Muhulased olid lastearmastajad. Vabadel päevadel jagasid nad kuivatatud kala, mis oli rannarahva eelistatuim toit. Istuti ka ümber laua ning heegeldati, tikiti ja kooti. Nad rääkisid ka palju muinasjutte vetejumalatest ja näkineidudest. (ERM KV 320: 206)

„Endistel aegadel ei olnud saada kivisütt, selle aset täitis puusüsi. Et mõisamajanduses sepatöödel tarvitati suuremas ulatuses sütt, siis valmistati seda kohapeal vanade tavade kohaselt miilisöepõletamisega.“ (ERM KV 320: 207).

Kutasari kohused endises Ruila mõisas polnud kerged. Mõisas kasvatati noori hobuseid, keda välja õpetada on küllaltki vaearikas, mis nõudis oskust ja osavust ning

mõjuvõimsat kätt. „Kutsar oli harjunud juba nende iseloomudega, ta võis kohe liigitada, kes kõlbas tõlla, kes vankri ette rakendamiseks. Üksikutest vormiti ratsusid.“

Sõiduhobuseid oli tallis 7-8, sälud ja varsad peale selle. Sälgusi oli umbes 5-6, kes elasid suvel lahtiselt koplis; mis asus mõisast umbes 3-4 versta kaugusel. Verst on võrdne 500 süllaga ehk 1 066,781 meetriga.

Suvel kandis kutsar sinist kuube hõbenööpidega, peakatteks Napoleoni-taoline ettepoole nurgaga müts. Punast laiade varrukatega ja laia valge randiga särki kandis kutsar iga päev (ERM KV 320: 211).

„Viinatööstust kui majanduslikku kasulikku tuluallikat on kasutatud Eestis juba 18.saj alates. Viinaajamisest sai mõisnik kahekordse kasumi. Esiteks tooreviina eest maksis riik talle küllaldase tasu, aga viinaajamise jääkprodukti praagaga nuumatud härgade eest sai mõisnik mitmekordselt rikkalikumat tulu.“ Praak oli piirituse valmistamisel meski jääk, mis kujutab endast väliselt pruuni püdelat, natukese alkoholi lõhnaga segu.

Piirituse valmistamisel kasutati kartuleid ja teravilju. Kui oma toorainest ei jätkunud, siis võeti lisaks veel ka maisi, mida veeti voor voori järel Keila jaama kaudu kaugemale. Kust need täpselt telliti ja kes need saatis, pole teada, võib-olla toimus see tehing mõne kaubakontori vahetalitusel. (ERM KV 320: 214)

Põllutööliste asula oli mõisast umbes ühe versta kaugusel, üle lageda põllu liivasel maastikul, kus kasvasid kadakapõõsad, kanarbik ja siin-seal ka üksikud männijändrikud. Maju oli seal umbes seitse-kaheksa. Kõik olid iidaegsed pugerikud, ühe toa ja väikse köögiga, mida nimetati kööktoaks. (ERM KV 320: 215)

Ruum nr 45 (Lisa 3) – Siinne pörand on ka originaalne, mis on tegelikult väga hästi säilinud, kuna pörandalauad on paksud ja ka värvikiht on märkimisväärselt paks. Praeguses direktori kabinetis

Ruum nr 46 (Lisa 3) – oli kunagi koliruum.

Ruum nr 42 (Lisa 3) – Praeguses õpetajate toas oli väiksem söögituba. Siin söödi igapäevaselt.

Kui tuli Saksamaalt teade, et kõik Saksa riigi alamad peavad Eestist lahkuma, kuulis seda ka Bremenite pere. Nad likvideerisid oma vallasvara, andsid majapidamise koos inventariga üle Saksa Usaldusvalitsusele ja pöördusid Saksamaale tagasi. (ERM KV 268: 382)

Saksa Usaldusvalitsus müüs maja Kernu vallale koolimajaks. Ka müüs Saksa Usaldusvalitsus kolm asundustalu maha ja nii oligi sakslaste majapidamine likvideeritud. (ERM KV 268: 383)

Kooli muuseumis saab näha vanu tööriistu, koolikroonikaid ning vanu fotoalbumeid.

Ruila algkool asus Ruila küla teises servas Muusika küla ligidal. Kõige lähem talu oli Viita. Kui kool sai mõisa härrastemaja koolimajaks, siis asusid vanasse koolimajja elama valla vanemad inimesed, kes vajasid ülalpidamiseks Kernu valla abi. Sellest ajast kandis vana koolimaja „Vanade kodu” nime. Ruila algkooli õpetaja Linnamägi jäi pensionile, kuid elas seni veel vanas koolimajas, kuniks jõudis enda krundile maja soetada. (ERM KV 268: 384)

KOKKUVÕTE

Uurimistöös on refereeritud ja tsiteeritud Eesti Rahva Muuseumile kaastööd teinud korrespondentide Linda Tensuda ja Jaan Kruus'i poolt kirjutatud mälestusi, mis hõlmavad elu-olu Ruila mõisas ja Hageri kihelkonnas aastatel 1905-1917. Materjalid on vastused muuseumi küsimuslehtedele ning on laekunud ERM-ile 31.märtsil 1976. aastal.

Seni tundmata arhiivimaterjalid lisasin oma mõisaekskursiooni. Töö peatükid kajastavad eraldi arhiivimaterjale ning mõisaekskursiooniks mõeldud sobilikku informatsiooni.

Korrespondentide meenutused on tekstis ära toodud rasvases trükis.

Linda Tensuda poolt ülestähendatu annab hea ülevaate mõisaperest, mõisas tehtud töödest ning ruumide kasutusest.

Jaan Kruus'i kirjanekud kajastavad rohkem mõisa teenijaskonna elu ning annavad hea ülevaate Ruila piirkonna inimeste töödest ja tegemistest.

Aastatel 1850-1860 toimusid mõisas suured ümberkorraldused. Hakati kasvatama kartulit, millest toodeti piiritust. Ehitati laut (praeguse Ruila talli hoone), ait, tall, kohandati keskaegse hoone varemed jääkeldriks ning härrastemajale ehitati peale teine korrus.

Väga oluliseks sissetulekuallikaks mõisnikul oli piimakari. Piimasaadusi realiseeriti Tallinnas ning kaugemalgi. Mõisal oli umbes 30-50 lüpsilehma.

Mõisaomanik von Bremen oli avara silmaringiga põllumees. Seetõttu oli ka mõisaümbruses palju muutusi toimumas. Toimus mitmesuguseid ümberehitamisi ja ja uuendamisi.

Arhiivimaterjalid võimaldasid lisada olulist informatsiooni mõisarahva elu-olu kohta ning tekitasid huvi selle valdkonnaga edasi tegeleda.

Käsitajalist korrespondentide kaastööd oli lihtne lugeda, sest meenutused on kirjutatud väga hea käekirjaga. Uurimise käigus tutvusin ligikaudu 250 lehekülje ulatuses materjalide hulgaga ning selekteerisin välja mõisa olustikku puudutava informatsiooni. Õppisin töötama arhiivimaterjalidega ning sain kogemuse allikmaterjalide refereerimisest.

Uurimistöös suuremahuliste arhiivimaterjalidega valmistas raskusi otsusele jõuda, mis informatsioon on mõisaekskursiooni tarvis oluline. Loodetavasti kogutud materjal aitab edaspidi värvikaid fakte lisada mõisatuuri.

Töö valmimisele aitasid kaasa juhendaja õp R. Pöör, arhiivimaterjale aitas vahendada klassijuhataja õp Ü. Palumets, materjalide skaneerimisel õp L. Tikenberg. Samuti tänan jagatud informatsiooni eest direktor T. Rosenbergi, kes on suureks abiks olnud mõisaekskursioonide läbiviimisel.

KASUTATUD KIRJANDUS

Eesti keele sõnaraamat 2006. Neljas, täiendatud trükk. Toimetanud Tiiu Erelt. Koostanud Tiiu Erelt, Tiina Leemets, Sirje Mäearu, Maire Raadik. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

ERM KV 268. Jaan Kruus 1976. 270-448

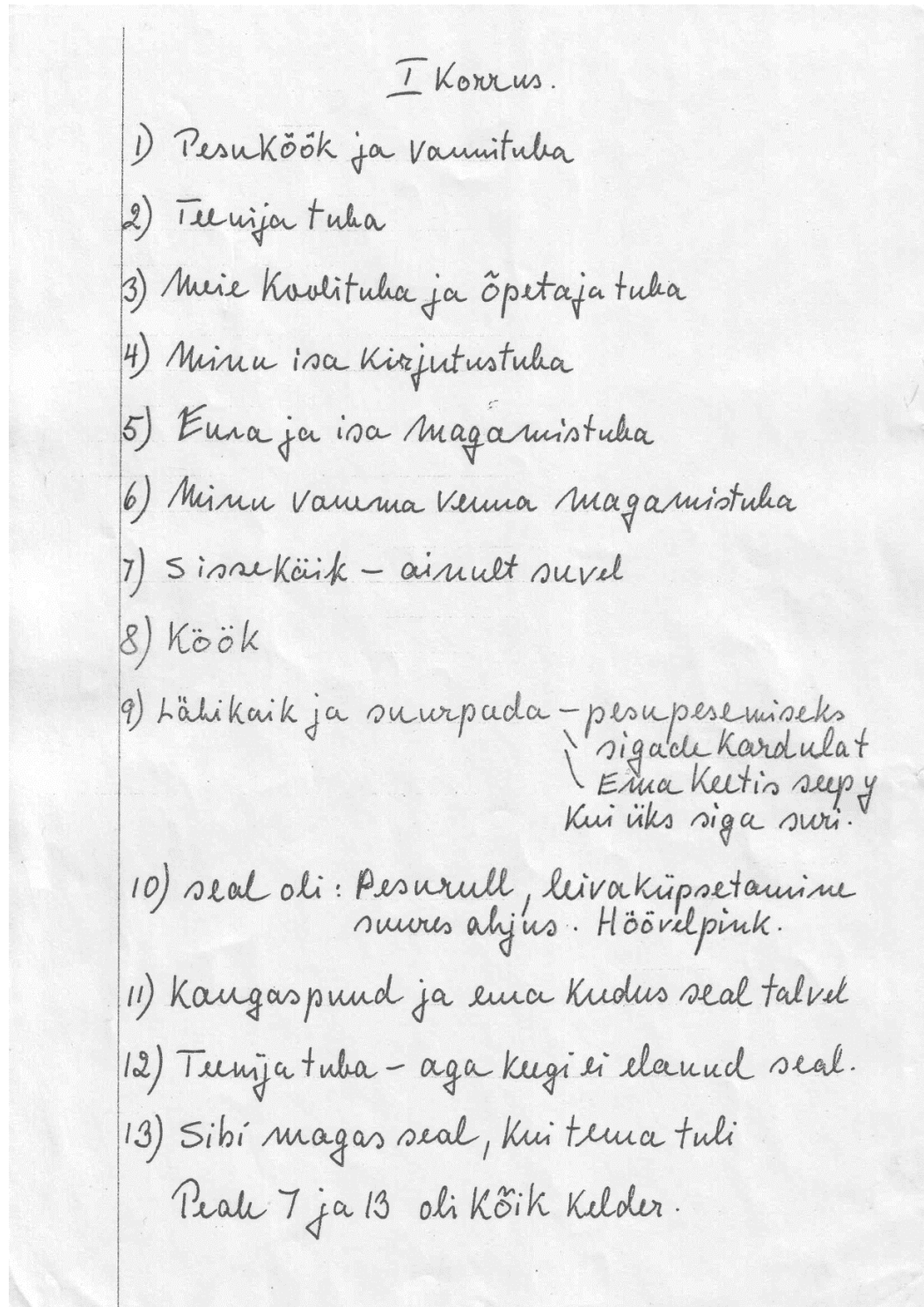
ERM KV 320. Linda Tensuda 1976. 196-272

ERM Fk 1823:33-36, Mõisa hoonete kaart

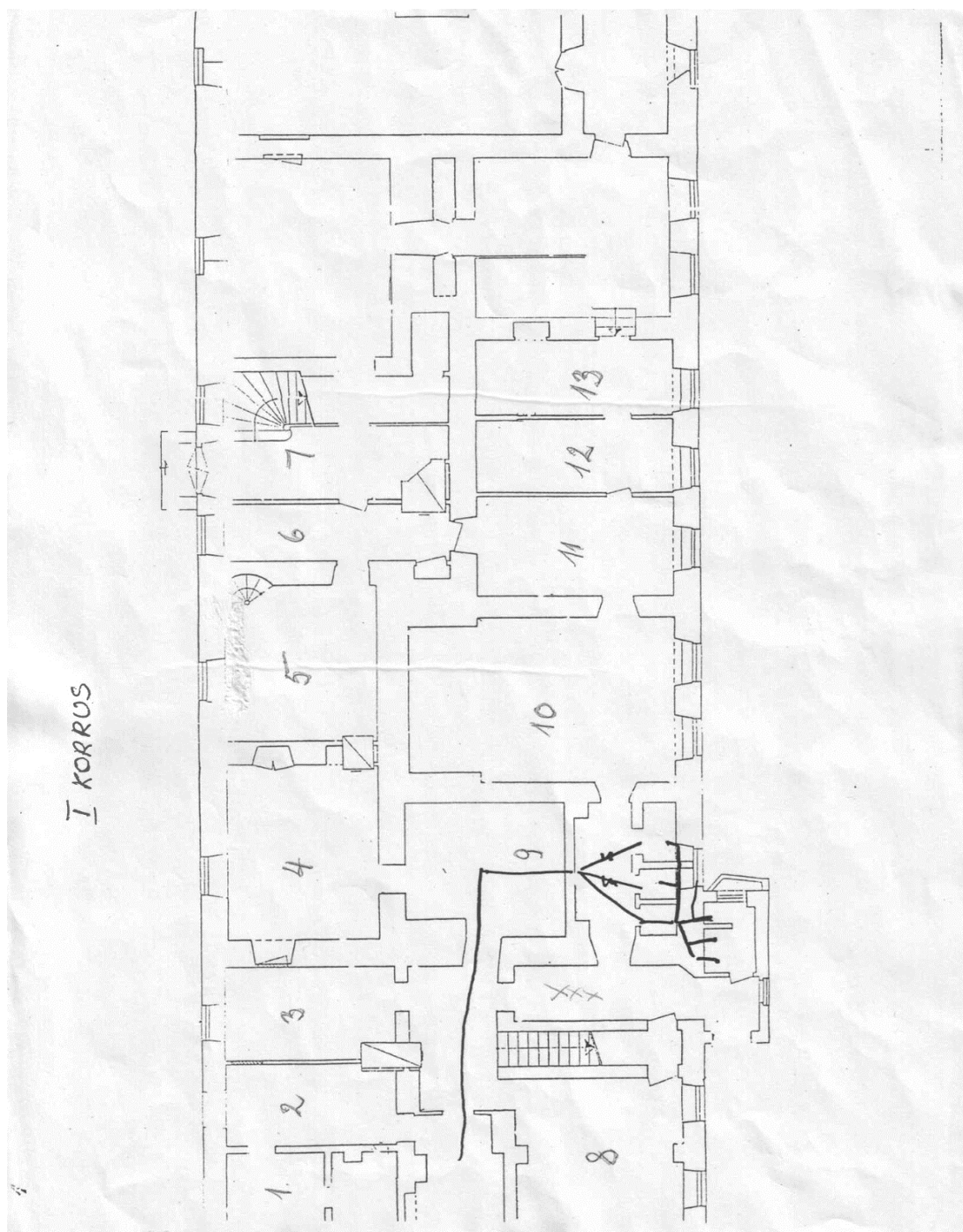
Ruila Põhikooli kodulehekülg.

http://ruilakool.ee/index.php?option=com_content&view=article&id=96&Itemid=529
(4.03.2016)

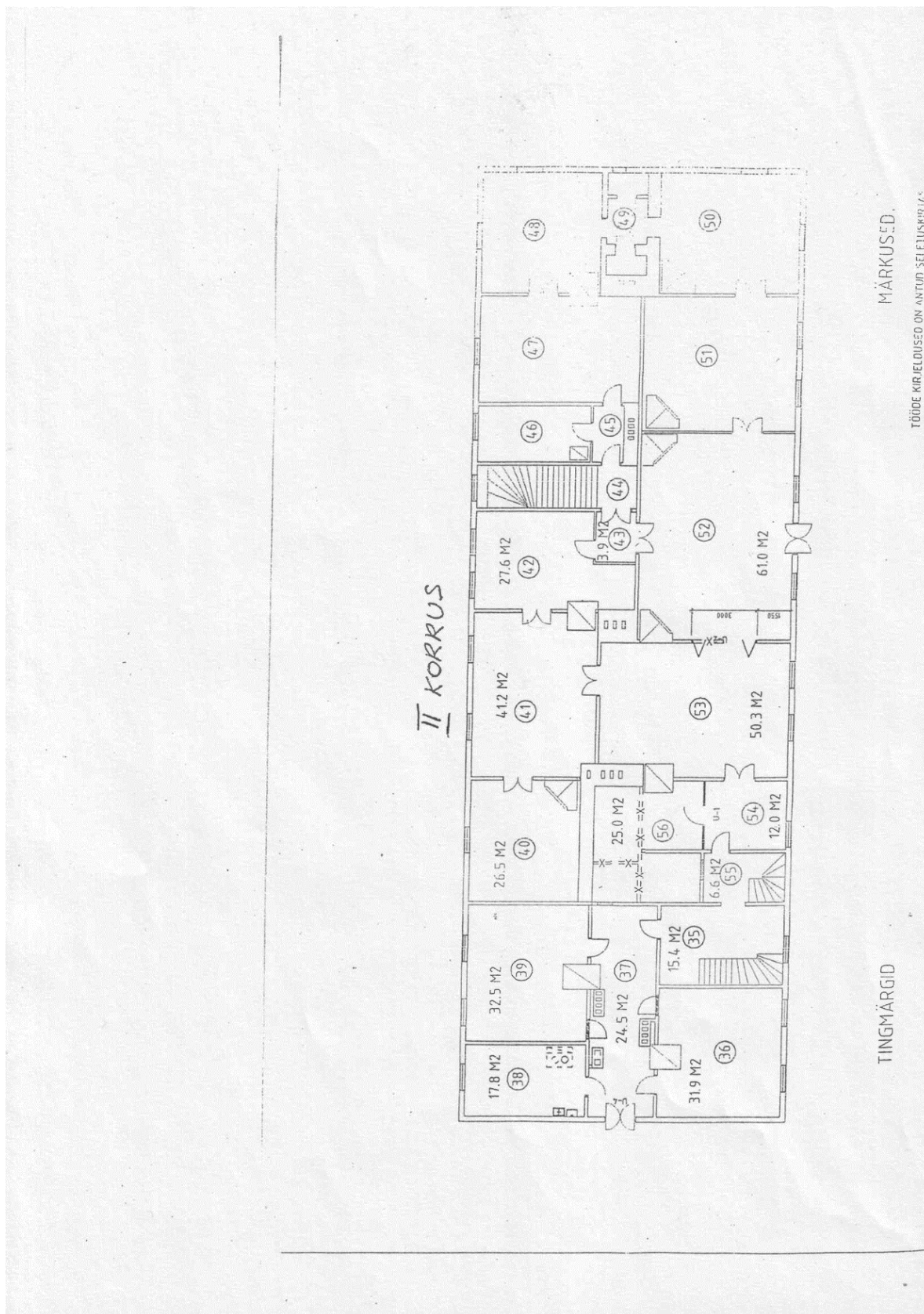
Talinurm, Mari 2014. Ruila vesiveski. Uurimistöõ. Ruila

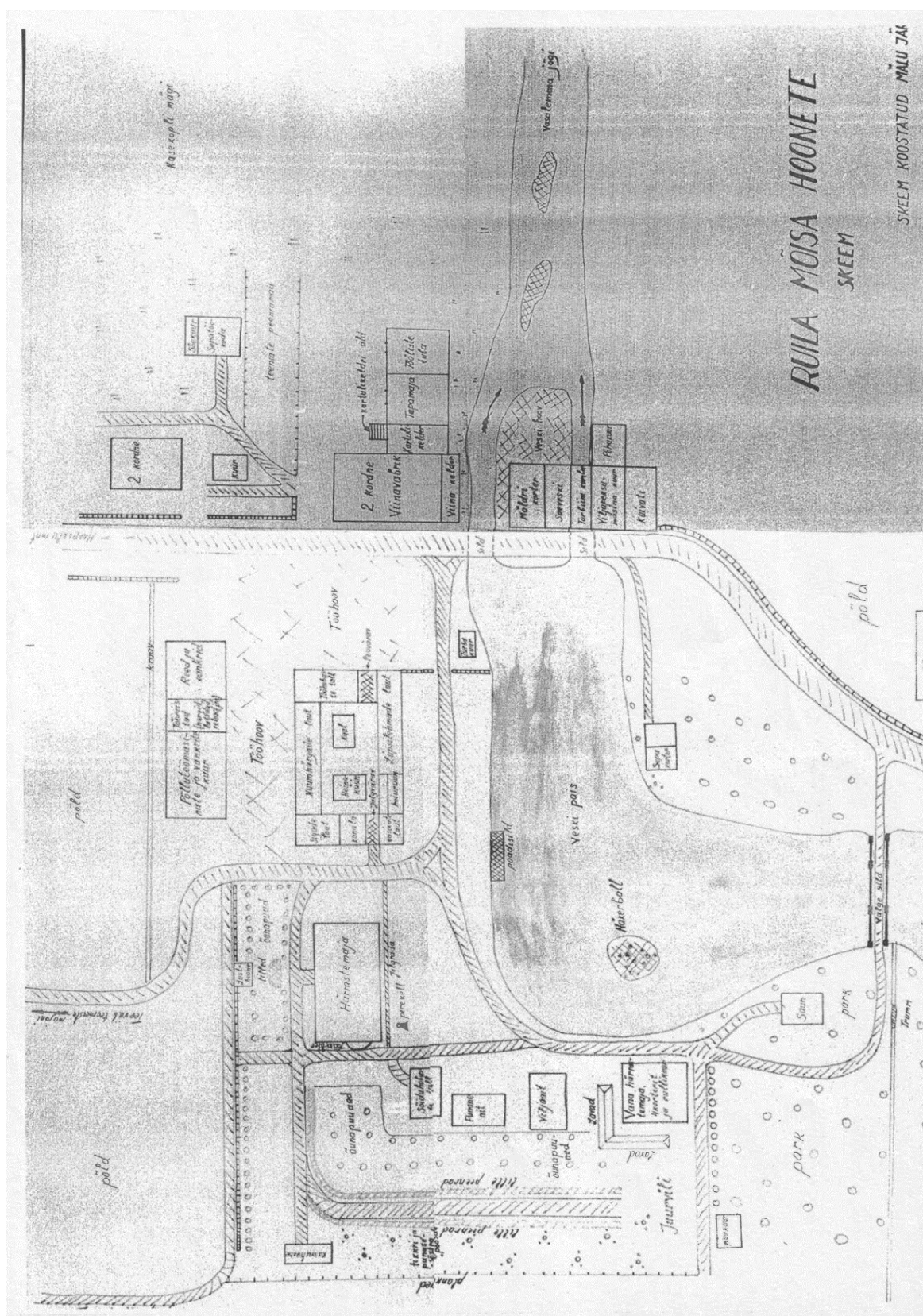
Esimese korruse tubade loetelu (Isabelle J. Boyes Korkis'e omakäeline kirjutis)

Mõisahoonde esimese korruse skeem

Mõisahoone teise korruse skeem

ERM Fk 1823:33-36 Ruila mõisa hoonete skeem (joonistatud mälu järgi, originaalis A2 formaadis)